

Inhoud

	Opmaat	7
HOOFDSTUK 1	– Hoe de media de wereld veranderen	11
HOOFDSTUK 2	– Hoe de media de mens veranderen	21
INTERMEZZO I	– Een mens bestaat uit 4 niveaus	22
HOOFDSTUK 3	– Belangen	41
HOOFDSTUK 4	– Hoe de media de opvoeding veranderen	53
INTERMEZZO II	– Waar ging het ook al weer om in de opvoeding?	58
INTERMEZZO III	– Waar ging 't ook al weer om in de wereld?	61
HOOFDSTUK 5	– Beelden van achter de spiegel	66
HOOFDSTUK 6	– Kunst	73
HOOFDSTUK 7	– Spelen	78
HOOFDSTUK 8	– Schijn	82
HOOFDSTUK 9	– Anti	91
HOOFDSTUK 10	– Plaatsbepaling	99
HOOFDSTUK 11	– Mogelijkheden van media-opvoeding	107
	Nawoord	113
	Literatuuropgave	114
	Noten	117

Opmaat

Beste lezer,

Laat ik beginnen met een vraag. Wie bent u eigenlijk? Door wie bent u opgevoed? Ik bedoel: u bent toch ook product van uw opvoeding? Nee, niet alleen van de opvoeding, iedereen is ook product van zichzelf. Maar zeg eens: welk aandeel in uw opvoeding hadden de digitale media? Hoeveel hebt u te danken aan televisie, internet, sociale media, telefoon, de apps op uw zakcomputer of tablet? Of bent u nog opgevoed door uw ouders? En door school misschien en uw vrienden van de middelbareschooltijd?

Want de beste manier om te weten wie je bent is terugkijken naar wie je opgevoed heeft, door jezelf de vraag te stellen: wat heb ik te danken aan bepaalde mensen in mijn jonge jaren? Als je echt wilt weten wie je bent, helpt het om die vraag als het ware als betrokken buitenstaander te stellen. Als het ware natuurlijk, want je bent binnenstaander. U denkt misschien: die ene leerkracht was prima, die heeft me veel bijgebracht. Maar die andere vond iedereen waardeloos, niks van geleerd. Probeer het even opnieuw, zonder sympathie of afkeur. Wat hebt u nou echt geléerd van zo iemand? Welk stuk van u is zo geworden dankzij die persoon? Als u dit in gedachten met een paar mensen hebt geprobeerd, kijk dan nog eens op die manier naar de tv en de digitale media. Merkt u het? De tv en in deze tijd de digitale media zijn een enorme factor in uw opvoeding geweest. Ze hebben mede bepaald wie u bent.

Wie bent u... Wie ben ik?

Hoe denkt u dat deze vraag beantwoord wordt door de kinderen van nu, die straks zo oud zijn als u? Een kind in de westerse wereld besteedt meer tijd aan digitale media dan aan slapen en eten. En véél meer dan aan school en huiswerk. Een volwassene in de westerse wereld kijkt langer tv-sterren in de ogen dan z'n eigen partner. Veel ouders hebben het opgegeven om te weten met wie en wat hun kind contact heeft in de digitale wereld. Kinderen voeden elkaar op – dat was altijd al zo – en worden door de digitale media opgevoed, en dat is nieuw.

Als u het eigenlijk wel prima vindt dat uw kinderen en kleinkinderen, uw leerlingen of cliënten door de media worden opgevoed, leest u dan alstublieft verder. Want ik ga u laten zien dat u er dan een klus bij krijgt in de opvoeding. Een klus die u niet aan de media kunt overlaten, maar die u zelf zult moeten klaren. Dat heeft te maken met het kind zichzelf laten worden, als mens.

Als u het gevoel hebt dat er moeilijke kanten zijn aan het gegeven dat moderne kinderen steeds meer opgevoed worden via schermen en schermpjes dan door mensen, leest u dan vooral verder. U krijgt gelijk met uw gevoel. Er zijn ernstige bijwerkingen. U krijgt er dan wel een klus bij. Want om als mens jezelf te worden is er iets nodig in de opvoeding, iets extra's dat niet door de media verzorgd kan worden. Iets extra's dat echt nieuw is, net zo nieuw als de media zelf.

'Nicht um eine Opposition handelt es sich.' Het gaat er niet om je af te zetten. Dat schrijven Rudolf Steiner en Ita Wegman in hun basisboek van de antroposofische geneeskunde.¹ Daar is bedoeld het afzetten tegen de gangbare, aan universiteiten gedoeerde geneeskunde. Ook in andere vakgebieden dan de geneeskunde wil de antroposofie gezichtspunten bieden die het vakgebied verbreden, terwijl het gangbare volledig in z'n waarde wordt gelaten.

Dat geldt ook voor de moderne ontwikkelingen met betrekking tot de digitalisering van de maatschappij. Die is een feit en we kunnen dankbaar gebruik maken van de mogelijkheden ervan. Maar niets hoeft ons te beletten om de bijwerkingen ervan onder ogen te zien. En niets staat ons in de weg om de noodzakelijke maatregelen te treffen om de bijwerkingen te neutraliseren.

Nou ja, niets...? We zullen zien.

In de eerste vier hoofdstukken schets ik wat de digitalisering in de wereld heeft teweeggebracht. De wereld is veranderd, de mensen zijn veranderd, de rol van de ouders in de opvoeding is veranderd. En dat alles in een enorm tempo en met een verbazingwekkende grondigheid. De gevolgen zijn niet gering en voor een groot deel nog niet te voorzien. De elektronische media spelen een rol op het gebied dat we kunnen omschrijven als: jezelf worden, als mens. Miljoenen mensen zijn zoals ze zijn als gevolg van de invloed van tv, computer, tablet, zaktelefoon enzovoort. Miljoenen ondervinden er schade van: hoofdpijn, schouder- en nekklachten, overgewicht, stress, slaapproblemen, eenzaamheid, problemen met hun agressie, geheugenverlies.

Daar kiest toch niemand vrijwillig voor!? Waarom of waardoor kan het dan toch gebeuren? Welke belangen spelen er in de grote wereld van de multimedia?

In de hoofdstukken vijf tot en met negen gaat het om de vraag: wat steekt erachter? Wat is er nou eigenlijk aan de hand? Ik probeer die vraag te beantwoorden door het verschijnsel *beeld* en *virtueel* te beschrijven.

In de laatste hoofdstukken komen adviezen aan de orde. Zowel adviezen voor mensen die hartstikke blij zijn met de moderne media, als voor hen die er kritisch tegenover staan.

Hoe de media de wereld veranderen

Post

Toen de posterijen hun groene brievenbussen² in heel Nederland gratis plaatsten, waren ze daarmee nog net op tijd. Het zou nu een ondenkbare, onrendabele investering zijn. Net op tijd, want nu hebben we nog een plek waar de bezorger de door ons via internet bestelde spulletjes in achter kan laten. Of heeft u een portiek met honderd brievenbussen, te klein voor pakjes? Of misschien een voordeur waarin u de veel te smalle brievenbus uit de vorige eeuw nog hebt laten zitten, uit nostalgische overwegingen? Ondenkbaar en onrendabel omdat de posterijen intussen een marginale plaats in de maatschappij innemen. De posterijen zijn al lang geen overheidsbedrijf meer, de post wordt bezorgd door elkaar beconcurrerende prijsvechters.

Waar is de postbode op z'n dienstfiets die een uniform droeg met een pet, die u gedag zei en net deed of hij niet wist van wie u post ontving? De lageloner in joggingpak, met z'n eigen fiets en z'n eigen dopjes in zijn oren die nu de post ronddeelt, antwoordt met een ondefinieerbaar geluid als ik hem groet.

De brievenbus is vervangen door de mailbox. Met tientallen berichten per dag kom je aan lezen natuurlijk niet toe. De schrijver van de elektronische 'brieven' weet dat. Hij houdt het kort, gebruikt afkortingen om het nog korter te maken en emoticons om de stemming erin te brengen.

Als je met vakantie gaat, moet je de burens vragen om ervoor te zorgen dat er geen verstopping optreedt in je brievenbus. Dat is leuk, want dan spreek je de burens nog eens. Je elektronische brievenbus kun je gelukkig zo programmeren dat de berichten na twee dagen automatisch worden verwijderd.

De post hoeft ook eigenlijk niet meer bij ons bezorgd te worden. Binnen enkele minuten of hooguit uren zijn we overal ter wereld op de hoogte van alles wat er op de wereld gebeurt. Althans, als er een microfoon en/of een camera in de buurt was. Dat is bijna altijd het geval, want een beetje zaktelefoon heeft een microfoon en een camera. Als je de radio aan hebt of online bent, dringen de geluiden en beelden vanuit de andere kant van de wereld zich aan je op. Het nieuws vindt jou, je hoeft 't niet te zoeken. Hoeveel nieuws kan een mens verdragen? Hoeveel kunt u aan? Uit de aard der zaak kunt u niet van alles wat er in de wereld gebeurt kennis nemen. Je moet kiezen. Hoe gaat het kiezen eigenlijk? Wie bepaalt wat er van de gebeurtenissen uit ons wereld-dorp bij u en mij aankomt? U kunt de zender kiezen, dat maakt wat uit, althans in de toonzetting waarop de berichten gebracht worden. Opgewonden of neutraal, uitgebreid of kort, wel of niet van achtergrondmuziek voorzien. Maar hebt u enig idee op grond waarvan er op bepaalde plekken van de wereld verslaggevers staan en elders niet? Welke vreugde en welk verdriet bereikt ons en welke niet?

Los daarvan: wat moeten we met al dat nieuws? Sommige berichten kunnen we echt tot ons laten doordringen, maar toch niet alle! We zien en horen de ellende, we willen helpen, we willen wat *doen*. Maar hoe dan? U kunt geld storten, uw huis verkopen en de opbrengst naar Syrië sturen, of Afghanistan, of Soedan, of Gaza, of Oekraïne. Een druppel op een gloeiende plaat, zegt de realist in ons. Of meevechten aan de goede kant, zegt de jihadist in ons. Of zullen we voor ze bidden, voor al die daders en slachtoffers en de familieleden van de daders en slachtoffers? Voor allemaal? Dan zijn we de hele dag aan het bidden. Of moet iedereen z'n eigen problemen oplossen en zorgen we zelf zo goed mogelijk voor vrede en gerechtigheid in onze eigen kleine leefwereld?

De ‘global village’ heeft enorme gevolgen voor de morele vragen van alle mensen op de hele wereld.

Er wordt wel gezegd dat de moderne media en met name de *social media* doorslaggevend zijn geweest voor het ontketenen van sociale revoluties en volksoptstanden. De verkiezing van Obama tot president van Amerika, de omverwerping van de oude regimes in Noord-Afrika en de opkomst van IS in Irak zijn er voorbeelden van. We hadden toch nooit gedacht dat de wereld, onze wereld, zo snel in ons dorp zou veranderen.

Infrastructuur

De aarde heeft een ander aanzien gekregen. Wat waren de oude telefoondraden en elektriciteitsverbindingen romantisch charmant. Ze waren natuurlijk ook producten van de technische cultuur. Maar ze ‘stonden’ in het landschap. Zwaluwen en mussen gaven ze een fotogenieke, misschien wel kunstzinnige aanblik. Vergeleken daarbij zijn de moderne grote elektriciteitsmasten en windmolens uitzichtbedervende ondingen. Je schijnt er ook nog ziek van te kunnen worden als je eronder woont.

Waar het enigszins mogelijk is, hebben we de elektriciteitsleidingen onder de grond gestopt, uit het zicht. Daar liggen ze naast de riolen. Die waren vroeger ook open en bloot. Ze brachten ons afval naar de rivier, naar de zee. Nu brengen ze ons afval naar afvalverwerkingsinstallaties. Daar ‘doen ze er wat mee’. Hoeveel leidingen er ondergronds liggen, kun je soms even zien als de straat is opgebroken. Voor de zoveelste keer gaat de stoep open en legt de zoveelste provider zijn kabels naast de vorige. Stelt u zich eens de kaart van Nederland voor waarin de riolen en de leidingen zijn aangegeven. Dan hebt u een beeld van wat de aarde allemaal te verduren heeft qua afval- en informatiestromen.

Boven de grond is het eigenlijk niet veel anders. Op strategische plekken zijn zend- en ontvangstmasten opgericht: moderne vertegenwoordigers van de hogere werelden. Ze garanderen dat iedereen overal ‘bereikbaar’ heeft. Ook kerktorens zijn daarvoor geliefd. Die waren immers al symbolen van het contact van de mens met de hogere wereld; nu kunnen ze een nieuw, gesecculariseerd doel dienen. Stelt u zich eens voor hoe Nederland er van boven uit zou

zien als u een kaart had van alle knooppunten en onzichtbare draaggolven! U zou niet alleen Nederland, maar de hele wereld omgeven zien door een wereldomspannend spinnenweb. U ziet het niet echt, maar het is er wel. Het heeft het aanzien van de wereld grondig veranderd. De trekvogels schijnen er last van te hebben. Hun routes langs geheimzinnige heilige lijnen, op de kruispunten waarvan van oudsher heiligdommen werden opgericht, worden verstoord door het elektronische spinnenweb. Hoe zou het zijn voor de engelen, die andere traditioneel met vleugels afgebeelde helpers van de mens? Om contact met de mensen te leggen waren de kerken en andere heiligdommen voor de engelen toch al niet meer goed bruikbaar. En nu ook nog het web. Of hebben ze daar geen last van en staat de moderne mens toch nog wel open voor hun raad en bijstand?

Elektriciteit

Wie wel eens een stroomstoring van een paar uur heeft meegeemaakt, beseft hoe ons dagelijks leven afhangt van elektriciteit en elektronica. Het licht valt uit, het kostbare licht, waarmee we de dag kunnen verlengen en de nacht terugdringen, het duister verdrijven. Het voelt onheilspellend als een hele wijk of stad verstoken is van licht. Dieven komen erop af. Angstige gevoelens sluipen de ziel binnen.

Niet alleen het licht valt uit, ook de verwarming en de koelkast. Misschien hebben we nog een houtkachel of een open haard. Het voedsel houdt het wel een paar uur uit in de vrieskist en koelkast, als we de deur maar dichthouden. Even op internet kijken wanneer ze denken dat de storing opgelost is. O nee, de computer doet 't ook niet. De tablet en de laptop maar even niet opstarten. Wie weet waar we ze nog voor nodig hebben.

Als u voor uzelf nagaat wat er wegvalt als de elektriciteit wegvalt, inclusief de in batterijen opgeslagen stroom, dan weet u hoe ver deze verworvenheid is binnengedrongen in uw dagelijks leven. Of omgekeerd: wat blijft er over als je een week of een maand zou moeten leven in een oord zonder stroom, zonder spanning? Wat doe je dan nog, wat blijft er over van het leven? Niet te geloven dat ze het vele eeuwen zónder hebben gedaan. Grote kunstwerken zijn ontstaan in een tijd zonder stroom en telewerken. Hadden die ook kunnen ontstaan als de moderne elektrische en elektronische mogelijkheden van nu er waren geweest? Dat was toch kunst-van-toen. Wat is kunst-van-nu? Video-installaties? Billboards met het wereldnieuws? Vier strijkers van een strijkkwartet, ieder in een eigen helikopter, met koptelefoons verbonden met elkaars instrumenten, ieder hun eigen partij spelend, die door de technicus, die eventueel op de grond werkt, gemixt wordt tot een aan-te-horen resultaat?

Informatie

Weet u wat mensen vroeger deden als ze iets te weten wilden komen? Waarschijnlijk is dat voor u een gemakkelijke vraag. U weet het antwoord, maar zullen uw kinderen het ook weten, of uw kleinkinderen? Misschien moet u hen dan uitleggen wat ze toen deden. De mensen die toen iets te weten wilden komen, zochten iemand

op van wie ze dachten dat hij wijzer was dan zij zelf, zodat ze met andermans kennis en ervaring verder konden komen. Zo deden ze dat toen. In het gesprek met zo iemand leerde een vragende mens niet alleen iets over de feiten, maar ook over het leven van degene die ze om raad vroegen. Ze leerden hoe iemand aan zijn inzicht was gekomen en hoe hij dat in zijn leven had toegepast. Al gedurende heel veel eeuwen hadden sommige mensen – zij die konden schrijven – de onbedwingbare neiging om op te schrijven wat ze hadden meegemaakt, geleerd of bedacht. Zo ontstonden boeken en verzamelingen van boeken, bibliotheken. Daar konden mensen kennis nemen van de kennis en ervaring van anderen. Ze moesten wel kunnen lezen, anders hadden ze er niets aan.

Vanaf de uitvinding van de boekdrukkunst veranderde het allemaal snel. Gedrukte exemplaren van boeken kwamen voor iedereen onder handbereik. Althans, voor wie kon lezen. Razendsnel – voor die tijd razendsnel – werd de westerse wereld gealfabetiseerd. Velen leerden lezen en schrijven. Boeken lezen betekende: de wereld veroveren. Het percentage analfabetisme in een land werd een maat voor hoe ver het land verwijderd is van beschaving, invloed en macht. Kennis werd macht en de bibliotheek de toegangsk kaart daartoe.

Tegenwoordig gaan mensen bijna niet meer naar een bibliotheek om iets te weten te komen, kinderen al helemaal niet. Oké, prentenboeken voor de kleintjes en avonturenromans voor de schoolkinderen die lezen nog leuk vinden. Volwassenen kopen hun boeken of ze lenen ze van elkaar, niet in de bibliotheek.

Als je als modern mens iets wil weten, ga je naar de computer en vraag je het aan een zoekmachine, in de meeste gevallen die van Google. Googelen is een werkwoord geworden. Wat je ook zoekt, Google vindt wat voor je. Hoe Google zoekt en waardoor welk antwoord bovenaan in het rijtje staat, weet alleen Google. Het heeft iets met geld te maken, zoveel is zeker. Want het lijkt wel of uw zoekopdracht u niets kost, maar dat is natuurlijk niet zo. U hoeft niet meteen zelf iets te betalen, maar met uw muis-klikken bent u zelf onderzoeksobject geworden. Uw zoektocht op het internet is koopwaar. Zoek bijvoorbeeld een paar keer op

‘tempels in Griekenland’ en waarschijnlijk dezelfde dag nog krijgt u hotelaanbiedingen in Griekenland op uw scherm te zien. Dat is een belangrijke verschuiving. Het gaat uw moderne bibliotheek, uw zoekmachine, niet om het leveren van de juiste informatie. Het gaat om uw gedrag als zoeker.

Ook in een ander opzicht verschilt de informatie van de zoekmachine essentieel van die uit een boek of uit de mond van een mens. Bruikbare informatie vult aan wat je al wist. Door je kennis van een vakgebied kun je nieuwe kennis integreren en een zinvolle plek geven. Zonder die kennis vooraf veroorzaken de hits van de zoekmachine vooral verwarring. Informatie uit een boek levert de context mee, als het goed is.

Wikipedia is misschien nog wel het meest verwant met een goed boek. De achtergrondinformatie wordt meegeleverd. Maar je moet er wel zelf bij bedenken dat de gedachtewereld van degene die de achtergrondinformatie heeft geleverd er niet bij staat. Als zo iemand leeft met het idee dat de Griekse mythologie op verzinsels berust, zal hij de Griekse tempels anders beschrijven dan degene die de realiteit beleeft van de Griekse goden aan wie een woonplaats werd geboden in hun tempels.

Ontwikkelingsstappen

Alle grote stappen in de ontwikkeling van de mensen op aarde hebben het aanzien van de wereld veranderd. Ik noem er een paar.

Vuur

Het gebruik van vuur heeft de mensen uit het stenen naar het ijzeren tijdperk gebracht. Door het vuur konden ijzer en andere metalen bevrijd worden uit de gesteenten. De verfijning van gereedschappen en kunstvoorwerpen was natuurlijk enorm. Mensen konden vaardigheden ontwikkelen die vóór die tijd niet binnen hun bereik lagen. Door die vaardigheden te ontwikkelen veranderden de mensen: door iets te kunnen, veranderen je motoriek, je bouw, je instelling, je hersenen.